

Antonija Todić

Strukturna nemožnost emancipacije žensk v kapitalizmu

BURCAR, LILIJANA (2015):
Restavracija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe.
Ljubljana: Sophia.

Že iz naslova recenzije je mogoče razbrati, da delo *Restavracija kapitalizma: repatriarhalizacija družbe* predstavlja proces ponovne vzpostavitve patriarhalnih družbenih razmerij v postsocialističnih državah, s poudarkom na primeru Slovenije po razpadu socialistične Jugoslavije. Ta je z različnimi ukrepi, ki jih avtorica v besedilu natančno razčleni, spodkopala »temelje institucionalnega patriarhata« in razkrojila »ekonomsko odvisnost žensk od moških, s tem pa njihovo strukturno podrejenost v družinski skupnosti« (str. 43). Z vzpostavitvijo kapitalističnega produkcijskega načina se je začela sistematična razgradnja vseh tistih socialnih institucij in zakonov, ki so ženskam v socializmu omogočali družbenoekonomsko emancipacijo, kakršne kapitalistične države nikoli niso poznale. Besedilo iz številnih feminističnih del, ki so v teh letih izšle v Sloveniji, izstopa s svojim socialistično-feminističnim teoretskim aparatom,

ki patriarhat in kapitalizem razume kot »strukturno zraščena« sistema, in s sistematično analizo empiričnih podatkov o položaju žensk tako v kapitalističnih kot v socialističnih družbah.

V nasprotju z večino feminističnih teorij, ki patriarhat obravnavajo kot nadzgodovinsko zatiranje žensk s strani moških (to naj bi izhajalo iz njihove vnaprej predpostavljene biološke, psihološke ali družbene premoči), Burcar poudarja, da moramo podrejenost žensk razumeti kot zgodovinsko specifičen in sistemski pojav. V sodobnih družbah je institucionalni patriarhat namreč »strukturna značilnost kapitalističnega sistema ne glede na njegovo trenutno pojavno obliko« (str. 5). Glavni mehanizem ohranjanja patriarhalne hierarhije v kapitalizmu je t. i. hraniteljski model, v katerem moški zasedejo mesto produktivnih delavcev, ki z mezdami prehranjujejo svoje družine, ženske pa opravljajo (brezplačno) »podporne storitve« na domu. Učinek vzpostavitve dveh različnih skupin delavcev, primarno produktivnih in primarno reproduktivnih, je dvojen: na eni strani pomeni prihranek na račun brezplačnega reproduktivnega dela žensk, za katerega bi sicer morala poskrbeti država s šolskim, pokojninskim, zdravstvenim in drugimi sistemi, ki se financirajo iz davkov in so zato z vidika kapitala strošek. Na drugi strani pa se prek hraniteljskega modela ustvari bazen razvrednotene, poceni delovne sile, saj je zaposlitev ženske razumljena kot le dopolnilni dohodek k plači primarnega hranitelja družine, moškega. Daleč od tega, da bi šlo za preživeto obliko organizacije produktivnega in reproduktivnega dela, ki bi z

množičnim vstopom žensk na trg delovne sile poniknila v zgodovino, se je hraniteljski model v zadnjih desetletjih zgolj prestrukturiral in posodobil.

Medtem ko so socialistične družbe ekonomsko podstat podrejenega položaja žensk odpravljale skozi štiri temeljne družbenoekonomske emancipacije (polna zaposlitev za nedoločen čas, individualno pripadajoče socialne pravice, podružbljanje vzgojno-varstvenega dela in polna nadomestila za porodniški ter starševski dopust), so bile socialne politike zahodnih kapitalističnih (in pozneje novopečenih »tranzicijskih«) držav usmerjene v kontinuirano zapiranje žensk v zasebno sfero, obenem pa so ženske silile v podplačane, nezaščiten, polformalne zaposlitve. Temeljne poteze socialnih reform zadnjih desetletij so namreč krčenje mreže javnih jasli in vrtcev, ki posledično nimajo zmogljivosti za več kot le majhen odstotek otrok, nižanje porodniških in starševskih nadomestil, ki večajo ekonomsko odvisnost žensk od drugih članov družine, ter hkratno spodbujane zaposlovanja žensk za polovični čas, kar naj bi jim omogočalo lažje »usklajevanje dela in družine«, v resnici pa jih naredi za najbolj izkoriščane delavke z najmanj socialnimi pravicami. Vse to so strukturni ukrepi, ki ženskam vsiljujejo materinstvo kot njihovo naravno vlogo, s tem pa povratno naturalizirajo spolno delitev dela in razvrednotijo delo žensk. Burcar pokaže, da so tovrstne politike značilne za vse sodobne kapitalistične države, vključno s tistimi, ki veljajo za najbolj spolno enakopravne in nastopajo kot zgled pozitivnih praks, na primer skandinavske države, kjer pod pretvezo

»družinam prijaznih politik« že desetletja potekajo isti procesi udomačevanja žensk in pozasebljanja reprodukcije.

Ideja kapitalističnega patriarhata kot enotnega sistema sicer ni nova. Razmerje med kapitalističnim izkoriščanjem in podrejenostjo žensk je bilo eno osrednjih vprašanj »zahodnega marksističnega feminizma« (termin, ki ima pri avtorici izrazito slabšalen prizvok) v drugi polovici dvajsetega stoletja. Glede na sicer rigorozno in lucidno analizo položaja žensk v kapitalizmu preseneča precej dismisivna obravnava desetletij razprav marksističnih feministk. Četudi jim je mogoče očitati številne nedoslednosti, jih je nemogoče zreducirati zgolj na »teorijo dveh sistemov« – torej idejo, da sta kapitalizem in patriarhat dva povsem ločena sistema, ki delujeta neodvisno drug od drugega. Že ob začetku razprav o njunem odnosu namreč ni bilo nikakršnega konsenza med avtoricami in tudi znano delo Heidi Hartmann o »nesrečnem zakonu marksizma in feminizma«, ki ga Burcar navaja kot tipičnega predstavnika teorije dualnega sistema, je razmeroma hitro naletelo na nestrinjanje, sčasoma pa je tudi na zahodu prevladala ideja enotnega kapitalističnega patriarhata, ki ga zagovarja avtorica. Poleg tega, da jih omeji na teorijo dveh sistemov, Burcar marksističnim feministkam očita nepoznavanje ali celo namerno ignoriranje dosežkov dejansko obstoječih socializmov na področju emancipacije žensk, a kot prizna tudi sama, je njihove »zablode« mogoče vsaj deloma pripisati odrezanosti zahodnega sveta od komunističnega bloka v mccarthyjevski dobi, med razloge pa lahko štejemo tudi

nedostopnost denimo jugoslovanske literature v angleščini in drugih jezikih. Govoriti o (zlo)namernem »izkrivljanju in degradaciji« socialistično-feministične teorije se tako zdi pretirano, marksistični feminizem pa pri Burcar mesotoma nastopa prej kot slamnati mož kakor dejansko obstoječa in uniformna teoretska smer. Namesto popolnega zavračanja njihovega dela bi bilo nemara produktivneje proučiti specifične materialne pogoje, v katerih je marksistično-feministična teorija nastajala, in kako so ti pogoji vplivali na njen razvoj.

Še zlasti v zadnjih letih je med zahodnimi avtoricami ravno kritična refleksija konceptov in pojmov, ki so izšli iz t. i. *domestic labor debate* in drugih razprav, proizvedla (vsaj nastavke za) plodnejše obravnave vrste različnih problemov na področju družbene reprodukcije, od prostitucije do poporodne depresije. Burcar sicer pravilno ugotavlja, da »če se omejimo samo na to, kako se manifestirajo kategorije spola, ne da bi se zavedali njihovih strukturnih vzvodov, se kvečjemu lahko osredotočimo le na izolirane kulturološko označene tematike in na videz nepovezana, razdrobljena vprašanja« (str. 41). A to še ne pomeni, da partikularni problemi niso vredni proučevanja oziroma da ne potrebujejo razlage, le da mora ta upoštevati širši kontekst določenega pojava. Z različnimi (torej tudi neekonomskimi) vidiki patriarhata se je navsezadnje treba ukvarjati tudi zato, ker tudi sprememba produkcijskega načina z ničimer ne zagotavlja popolne odprave spolne neenakosti. Drugače povedano, četudi drži, da sta kapitalizem in patriarhat neločljivo povezana, odprava

razrednega izkoriščanja sama po sebi ne privede nujno do razgradnje patriarhalnih vzorcev, ki se lahko, v drugačni obliki, ohranijo tudi v socialistični družbi – na tej točki se zdi analiza pri Burcar nekoliko teleološka, saj predpostavlja, da po izkoreninjenju institucionalnega patriarhata po določenem času odmre tudi patriarhalna »ideologija«, z njo pa preostanki podrejenega položaja žensk.

Knjigi, ki za svoj predmet raziskovanja vzame institucionalne mehanizme, s katerimi kapitalizem ustvarja razlike med moškimi in ženskami, seveda ne moremo očitati, da ne obravnava drugih problemov. Besedilo je, še zlasti za slovenski prostor, nesporno dragocen prispevek k teoriji. S svojim celostnim, sistemskim pristopom nastopa proti individualistični (in pogosto moralistični) obravnavi problemov žensk, ki prevladuje v javnosti in v akademskem feminizmu. Ta se večinoma osredinja na površinske oblike neenakosti žensk, ne da bi se dotaknil strukturnih razmerij, ki te neenakosti proizvajajo. V liberalnem feminističnem diskurzu mrgoli pozivov k enaki zastopanosti žensk na vodilnih položajih, k enakemu plačilu za enako delo, k enaki razdelitvi gospodinjstkih opravil, kakor da bi šlo predvsem za stvar dogovora med posamezniki in nazadnjaške spolne stereotipe, s tem pa se le še utrjuje predstava, da je družina kot temeljna institucija kapitalističnega patriarhata »od politične ekonomije ločena, ne pa vanjo vgrajena skupnost« (str. 198). Medtem ko slovenske feministke danes prebijajo stekleni strop, neoliberalne politike nemoteno rušijo temelje družbenoekonomske emancipacije žensk.